

Carlo Donato, Pio Nodari, *L'emigrazione giuliana nel mondo. Note introduttive* (Izseljenstvo iz Julijske krajine v svetu. Uvodni zapiski), Quaderni del centro studi economico-politici "E. Vanoni", Nuova serie, N. 3/4, Trieste 1995, 166 str.

V nepregledni vrsti zgodovinskih in drugih strokovnih del o italijanskih selitvenih procesih in izseljenskih skupnostih po svetu naletimo le tu pa tam na kako študijo o izseljevanju iz vzhodnega obrobja italijanskih meja. Če odmislimo zanimanje, ki ga italijanski znanstveniki že tradicionalno namenjajo furlanskim (in v sklopu teh tudi beneškoslovenskim) selitvenim gibanjem in izvzamemo dolgi spisec raznorazne, večinoma politično obarvane literature o t.i. istrskem *eksodusu* (znanstvenih razprav je tudi na tem področju bore malo), si želje po seznanjanju s problematiko izseljevanja z najvzhodnejšega italijanskega državnega ozemlja (beri medvojne in povojne Julijske krajine) s pomočjo italijanske strokovne literature nikakor ne bomo mogli potešiti. Tako pomanjkanje je že samo po sebi vredno razmisleka, če upoštevamo vsestransko kompleksnost območja in prisotnost tolikih "selitvenih primerov", ki bi tudi zaradi svojih posebnosti morali pritegniti pozornost preučevalcev. Med njimi prav gotovo izstopa pojav izseljevanja iz Trsta po drugi svetovni vojni in zlasti po ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja, ki predstavlja redke primer množičnega odhajanja iz urbanega okolja, s svojevrstnimi značilnostmi bodisi z izseljenskega vidika, bodisi z vidika oblikovanja skupnosti v priseljenskih deželah, v prvi vrsti v Avstraliji, kamor se je usmeril pretežni del izseljencev. Je pa še cela vrsta drugih primerov, iz obdobja dvajsetih in tridesetih let tega stoletja kot tudi iz časa pred prvo svetovno vojno, ko moramo o omenjenem območju govoriti v smislu etničnih in ne državnih italijanskih vzhodnih meja.

To vrzel v italijanskih izseljenskih študijah si prizadevajo zapolniti na Oddelku za gospodarsko in politično geografijo tržaške ekonomske fakultete (*Dipartimento di Scienze Geografiche e Storiche – Sezione di Geografia Economica e Politica del Territorio*), kjer je pod vodstvom prof. Giorgia Valussija (tega poznamo med drugim kot avtorja poglobljene študije o slovenski manjšini v Italiji¹) in prof. Pia Nodarija bilo izvedenih več raziskav o omenjeni problematiki, delno tudi v obliki doktorskih disertacij. Med objavljenimi naj omenimo na primer študiji o pojavu povratništva v Julijski krajini oziroma o povratnikih iz Avstralije², deli o izse-

¹ G. Valussi, *Minoranze a confronto. Contributi alla geografia delle minoranze etniche sui due lati della frontiera italo-jugoslava*, Udine, 1978.

ljenskih skupnostih iz Julijske krajine v avstralskih metropolah in o geografski mobilnosti mladih potomcev izseljencev iz Furlanije in Julijske krajine v Argentini³ ter študijo o prostorski in socialni mobilnosti priseljencev iz Julijske krajine v Argentini⁴.

Ob raziskavah, posvečenih posameznim selitvenim primerom in aspektom, so se prizadevanja zadnja leta usmerila tudi v celovito preučevanje izseljenskih gibanj s tega območja. Znanstvena prizadevanja so ob sodelovanju izseljenskih skupnosti in organizacije Associazione Giuliani nel Mondo obrodila od leta 1994 štiri posvetovanja, in sicer v Buenos Airesu, Torontu, Melbournu in Trstu. Hkrati se je začel izvajati širokopotezen raziskovalni načrt, ki ima kot cilj podrobno analizo izseljenskih procesov in izseljenskih skupnosti po svetu. Publikacija, ki jo tu predstavljamo, se ponuja kot uvod v to monografsko delo. Avtorja v njej opredelujeta problematiko s tematskega in metodološkega vidika, nakazujeta smernice raziskovalnega projekta ter podajata prvi globalni prikaz izseljenskih gibanj od časa pred prvo svetovno vojno do sedemdesetih let našega stoletja. Pri tem prihajajo do izraza distinktivni elementi izseljenskih pojavov, izhajajoči iz družbenogospodarskih značilnosti in burne zgodovine območja. Implicitno pa odpira prispevek tudi nekaj spornih vprašanj glede interpretacije in samega pristopa k problematiki, ob katerih se je vredno podrobneje ustaviti.

Prva težava, ki pogojuje preučevanje selitvenega pojava na tem mejnem območju, je "upravna spremenljivost" in torej teritorialna neenotnost območja samega. Ni treba posebej naštevati državne tvorbe in spremembe meja, ki jim je bil zadevajoči prostor podvržen v teku tega stoletja, in tudi ne opozarjati na ozemeljske

² C. Donato, "Venezia Giulia", v: M. L. Gentileschi - R. Simoncelli, *Rientro degli emigrati e territorio*, Cercola (Napoli), 1983; P. Nodari, *Problematiche del reinserimento dei rimpatriati nel Friuli-venezia Giulia*, v: ANEA, *Flussi e riflussi dell'emigrazione triveneta*, Rubano (Padova), 1981; Id., *I rientri degli emigrati dall'Australia nel periodo 1972-1977, con particolare riguardo al comune di Trieste*, Trieste, 1986.

³ P. Nodari, *La comunità giuliana di alcune città australiane: Sydney, Adelaide, Melbourne, Trieste*, 1991; P. Nodari - F. Micelli - C. Donato, *La mobilità geografica dei giovani argentini di origine friulana e giuliana. Primi risultati*, v tisku.

⁴ G. Valussi, v: Citarella F., *La comunità giuliana in Argentina. Analisi dei processi di mobilità geografica e sociale*, v: F. Citarella, *Emigrazione e presenza italiana in Argentina*, Roma, 1992.

neskladnosti med posameznimi teritorialnimi pojmi oziroma višjimi in nižjimi upravnopolitičnimi enotami. Iz vsega tega izvira tudi neskladnost in težavna primerljivost statistik in drugih virov, kar onemogoča enotno in kontinuirano analizo pojava skozi daljše zgodovinsko obdobje. K temu gre dodati še različna pojmovanja izseljenca v posameznih fazah in neenotne kriterije statističnega opazovanja. Avtorja zato podčrtujeta potrebo po naslanjanju na več virov in, vsaj za povojno obdobje, predvsem na najosnovnejše krajevne izkaze, kot so občinske statistike in matične nominalne evidence, ki se zdijo še najbolj obetajoča podlaga za rekonstruiranje selitvenega gibanja in struktur. Še bolj nehvaležno in velikokrat brezupno je nato razbiranje statističnih in drugih izkazov priseljskih dežel, kjer veljajo spet drugi kriteriji, ki zabrišejo elemente za točnejše opredeljevanje izseljencev glede na njihov krajevni izvor in nacionalno pripadnost.

In s tem smo se dotaknili drugega problematičnega elementa, to je narodnostne heterogenosti območja in torej narodnostno mešanega značaja izseljskih tokov. Glede na težo, ki jo je imelo nacionalno vprašanje v zgodovini Julijske krajine (naj mi bo zaradi enostavnejšega izvajanja dovoljeno uporabiti to ime kot splošen, časovno in teritorialno nedefiniran pojem za mejno območje, o katerem je govor), ta aspekt ne pomeni le dodatne spremenljivke med mnogimi drugimi, temveč ključni element za razumevanje selitvenih gibanj, ki so bila, kot je dobro znano, v določenih obdobjih bolj ali manj neposredno zaznamovana z narodno konfrontacijo in širšim političnim dogajanjem na tem območju. Upoštevanje nacionalne oziroma etnične diskriminante pa je spet povezano z zgoraj navedenimi problemi upravno teritorialne neprimerljivosti in predvsem virov, ki ne nudijo elementov za etnično/narodnostno razlikovanje tokov. Preučevalcu pa zastavlja tudi vrsto konceptualnih vprašanj za oblikovanje ustreznega analitičnega in interpretativnega pristopa.

Podčrtati je treba, da v pričujoči študiji pristop do omenjenih problematičnih predpostavk ni dovolj jasen in dosleden. Kot izhaja iz naslova, je predmet obravnave *emigrazione giuliana*, pri čemer je implicitno mišljeno *italijansko izseljenstvo iz Julijske krajine* in v tem "duhu" je delo tudi koncipirano. Termin *giuliani* pa se pojavlja tudi v dobesednem pomenu *iz Julijske krajine* in torej v smislu vseh tam prisotnih narodnih komponent. Zaradi nejasnega razlikovanja med tema dvema pojmovoma je raba izrazov *giuliani* in *emigrazione giuliana* dvoumna in zavajajoča, čemur še posebno prispeva njuno nediferencirano asociiranje z italijanskim izseljenstvom in italijanskimi skupnostmi po svetu.

Pregled selitvenih gibanj se začneja z obdobjem pred prvo svetovno vojno, ki ga avtorja upoštevata le kot uvod v osrednjo temo študije in mu zato posvečata le nekaj odstavkov. Podčrtujeta izrazit priseljski značaj območja v tem času zaradi hitrega socio-ekonomskega razvoja urbanih in trgovsko-industrijskih središč Tržiča, Gorice in predvsem Trsta, ki je od začetka stoletja med drugim igral tudi vlogo izseljenskega pristanišča. Priseljski procesi so bili regionalno in tudi etnično zelo raznoliki, saj so držali iz neposrednega avstrijskega zaledja, iz srednjeevropskega prostora, Italije in vzhodnega Sredozemlja nasploh. Atraktivna moč omenjenih središč je močno omilila druge oblike selitev, tako da je bilo čezoceansko izseljevanje v glavnem neizrazito in je zajelo predvsem Goriško ter slovansko prebivalstvo Istre. Skromnost teh tokov – poudarjata avtorja – se jasno pokaže iz primerjave z bližnjim Venetom, v katerega okvir je tisti čas sodila tudi Furlanija in kjer so bili odstotki čezoceanskega izseljevanja med najvišjimi v Italiji. Za točnejše kvantitativno in kvalitativno vrednotenje izseljenstva iz Julijske krajine (*emigrazione giuliana*), ki je pogojeno z dejstvom, da izseljenci v priseljskih državah figurirajo kot avstrijski državljani, nakazujeta potrebo opiranja na zgodovinske vire. Pri navajanju nekaj primerov vidnejših izseljencev, ki so za sabo zapustili “zgodovinske sledove”, pa se pokaže problem dvoumnih nastavkov, saj beremo na prvem mestu ime Nikole Mihanovića. O tem Dalmatincu (*dalmata*), kot je tu predstavljen, ki se je leta 1867 izselil v Argentino in postal največji ladjar Južne Amerike, se namreč bralcu skladno z zgoraj nakazanimi implicitnimi predpostavkami sama po sebi vsiljuje povezava z italijanskim izseljenstvom. V “italijanskost” Nikole Mihanovića pa lahko upravičeno dvomimo, če pomislimo, med drugim, da je bil del njegove družine zelo blizu Trumbičevemu jugoslovanskem gibanju (brat Miho je bil predsednik Centra Jugoslovanskega narodnega odbora za Južni Atlantik) in da Nikola ni pristopil zaradi navezanosti na Avstrijo in, kot vse kaže, s tem povezanega gospodarskega oportunitizma.

Po prvi svetovni vojni se je izseljevanje iz Julijske krajine znatno ojačilo in v teku naslednjih dveh desetletij se je delež tukajšnjih kontingentov glede na vseitalijanski kontekst povečal od 1,8 %, kolikor je znašal v petletju 1921-25, na 8,3 %. To je pripisati tudi znatnemu upadu italijanskega izseljevanja zaradi spremenjenih notranjih razmer in razmer na mednarodnem delovnem tržišču ter protiizseljski politiki, medtem ko je v Julijski krajini ostajalo izseljensko gibanje dokaj živahno. Avtorja razlikujeta v njem dve vzročno pogojeni komponenti: izseljevanje, povezano z epilogom prve svetovne vojne in novonastalo teritorialno ter upravno-politič-

no situacijo, ki je predstavljalo anomalijo v primerjavi z ostalo Italijo, in tokove, ki so jih napajale gospodarske potrebe ob opešanju pristaniške vloge Trsta in splošni gospodarski krizi. Prvo je bilo usmerjeno v bivše avstroogrske dežele in zlasti v kraljevino SHS oziroma Jugoslavijo. Prevladujoče je bilo v obdobju do 1922-23, ko je bistveno vplivalo na visok delež kontinentalnega izseljevanja (82 % proti 69% na vsedržavni ravni). Avtorja opredeljujeta te tokove kot vračanje avstroogrskih državljanov v izvirne kraje in v zvezi s tem omenjata primer zbirnega taborišča Wagnerja ter kolonij, ki so nastale v Prekmurju, pri čemer pa pozabljata povedati, da so v slednjem primeru koloni bili slovenski avtohtoni prebivalci z Goriškega in ostalega primorskega prostora. Sklicujoč se na C. Schiffrerja izpostavljata tudi znano stališče, da je bilo med izseljenci veliko državnih uradnikov, ki jih je bila avstrijska oblast načrtno naselila s Kranjskega v primorska središča. Ta selitveni primanjkljaj pa so izničili tokovi iz Italije, ki so bili sem priklicani, "da bi zadostili *upravnim potrebam nove oblasti*", in ki so migracijski saldo znatno popravili (v Trstu je v letih 1918-21 število priseljenih preseгло izseljene za kar 42.226 enot).

Politično izseljevanje, pogojeno z novo teritorialno situacijo in usmerjeno zlasti proti Jugoslaviji, se je v zmanjšani meri nadaljevalo skozi vsa dvajseta in trideseta leta. Že od začetka dvajsetih let pa prihajajo do izraza tudi ekonomski tokovi, ki z letom 1923 preidejo na prvo mesto. Usmerjeni so predvsem v čezoceanske države, do leta 1922 v ZDA in nato v Argentino, a ob koncu desetletja tudi v nekatere evropske države in posebno v Francijo. Ti ekonomski tokovi, ki v tridesetih letih izgubijo prejšnjo izrazitost in se prilagodijo vseitalijanski dinamiki, izhajajo zlasti z Goriškega in Istre, se pravi iz gospodarsko najbolj zaostalih območij Julijske krajine. Njihov izrazito ekonomski značaj – naglašata avtorja – pa se jasno kaže tudi iz socialne strukture, saj je šlo v veliki večini za najpreprostejšo delovno silo, kar očitno razodeva težnjo po iskanju ugodnejših življenjskih razmer. Podrobnejše obravnave je deležno izseljevanje v Argentino, ki je izstopalo kot posebnost izseljenskega gibanja in ki se je močno povečalo v drugi polovici dvajsetih let, v nasprotju z vsedržavnim čezoceanskim izseljevanjem, ki je prav takrat vidno nazadovalo zaradi fašistične restriktivne politike. Tudi ti tokovi, ki so se šele v naslednjem desetletju prilagodili italijanskemu povprečju, so prihajali v glavnem iz ruralnih območij Goriške in Istre, kjer je prevladovalo slovensko in hrvaško prebivalstvo.

Vse to avtorja razbirata iz uradne migracijske statistike, ki jo nazorno prirejeno objavljata v prilogi. Vprašanje, ki se nam zastavlja, pa je, do kolikšne mere dinamični in strukturni profili razodevajo dejanski značaj in še posebno, koliko nam sami po sebi lahko povedo o vzročnosti oziroma pogojenosti izseljenskega pojava v tako kompleksni regiji, kot je Julijska krajina, in tako posebnem zgodovinskem obdobju, kakršen je bil čas med obema svetovnjima vojnoma. Iz študije se namreč zdi, kot da fašistična politika ni imela ničesar opraviti z vsem tem, in pravzaprav, kot da fašizma sploh ni bilo, čeprav se je, kot vemo, v tej regiji odlikoval po posebni značajnosti in si zaradi nje prislužil naziv *fascismo di confine*. Politično izseljevanje v Jugoslavijo in na začetku Avstrijo je – kot smo videli – v študiji mišljeno kot normalizacijski proces vračanja enega dela prebivalstva v izvorne kraje oziroma novonastale matične države tvorbe, ki ga je povzročila razmejitev in ki so jih spodbujale osebne in druge prejšnje tradicionalne vezi z določenim okoljem. Ta razlaga je sprejemljiva le za začetno obdobje in še to samo delno, saj ni mogoče spregledati, da mnogim odhodom in pogostokrat prebegom čez italijansko-jugoslovansko mejo tudi v prvih povojnih letih ni botrovala prostovoljna odločitev, ampak škvadristični teror ter pritiski oblasti na potencialno narodno in politično neloyalne prebivalce, pritisk, ki ga je nato fašizem sistematiziral v obliki vsesplošnega zakonsko podprtega raznarodovalnega programa. Kaj reči o vseh tistih državljanih slovenske in hrvaške narodnosti, ki so se umaknili v Jugoslavijo, potem ko so bili ob možnost zaposlitve zaradi namišljene neloyalnosti in drugih bolj ali manj instrumentalnih administrativnih določil, kot na primer številni javni in privatni uradniki; o tistih, ki so izbrali izselitev namesto politične premestitve v notranjost države, kot učitelji in železničarji; o tistih, ki so bili izključeni iz poklicnih vpisnikov na podlagi določil o “integriteti narodne zavesti”, kot na primer mornarji, da ne govorimo o vseh tistih, ki so se umikali policijski “pozornosti” in raznim oblikam preganjanja zaradi sodelovanja pri organiziranem življenju “aloglotne” skupnosti, ali preprosto iz občutka ogroženosti in odpora do samozatajevanja. Ali je ustrezno te in podobne številčno nezanemarljive primere (ne pozabimo, da so italijanske oblasti ocenjevale število izseljencev iz Julijske krajine v Jugoslaviji na začetku tridesetih let na 50.000 oseb), ki so se vrstili skozi celotno medvojno obdobje (in jih med drugim uradna statistika mnogokrat ne beleži, ker so odhajali ilegalno), obravnavati kot nekakšen podaljšek “stabilizacijskih” procesov iz prvih povojnih let? Da ni šlo za preprosto opcijo za Jugoslavijo (ki med drugim pri dodeljevanju državljanstva priseljencem iz Julijske krajine ni bila najbolj radodarna in jih tudi ni rada sprejemala), kaže navsezadnje tudi izseljensko politično gibanje, ki je sodelovalo z italijanskim fuo-

riuscitizmom in odigralo nezanemarljivo vlogo v italijansko-jugoslovanskih odnosih.

Glede izseljevanja v druge evropske in čezoceanske dežele se v osnovi strinjamo z avtorjema študije, ko poudarjata njegov ekonomski značaj, in dodajamo, da so ekonomski tokovi držali tudi v Jugoslavijo, kljub neugodnim socialnim in gospodarskim razmeram v tej državi. Tudi ekonomska emigracija pa se nam prikaže v drugačni luči, če upoštevamo, da je na gospodarsko stanje, iz katerega je izhajala, vplivala poleg splošnih kriznih dejavnikov tudi politika gospodarskega in družbenega spodjedanja manjšinske skupnosti z davčnim pritiskom, odpravo tradicionalne zavarovalne, zadružne in hranilniške mreže, z obremenjujočo kreditno politiko in podobnimi načrtnimi posegi. In tudi izjemna živahnost argentinskih izseljenških tokov, ki tako izstopa v italijanski uradni migracijski statistiki, nam postane razumljivejša, če upoštevamo, da restriktivna izseljenska politika, ki je v drugi polovici dvajsetih let drastično zavrila italijansko čezoceansko izseljevanje, ni veljala za neitalijansko prebivalstvo Julijske krajine. Nasprotno, tu so oblasti po nalogu samega duceja promovirale izseljenski korak z agitacijo in širokogrudnim izdajanjem potnih listov.

Zaradi vsega tega se nam zdi dokaj reduktivna trditev, da *"izvzemši tokove, povezane s koncem prve svetovne vojne, ki bi jih zato lahko označili kot 'političnega' značaja, je izseljevanje v bistvu 'ekonomskega' značaja in zajame kmečke predele, do katerih ne seže vpliv družbenogospodarskega razvoja urbanih območij in širjenje sekundarnih in terciarnih dejavnosti"*. Posebno težko pa se je strinjati tako z vsebino kot s formulacijo sklepnih avtorjevih zaključkov, kjer beremo, da so *"upoštevajoč obdobje, na voljo le omejeni (in pogostokrat samo dokumentarni) dokazi o teh tokovih, od katerih ostaja danes pri življenju le še malokateri neposredni pričevalec in v glavnem naslednje generacije (otroci, vnuki itd.) znotraj glavnih italijanskih skupnosti v tujini. Te osebe bi lahko šteli za prvo skupino izseljencev iz Julijske krajine, ki so jo sestavljali v bistvu Goričani, Furlani in tudi Slovenci. Nazadnje lahko pripomnimo, da ti tokovi (namreč ekonomski, op. A. K.) in posebno tisti, usmerjeni proti Latinski Ameriki, ne kažejo kakih specifičnih značilnosti in jih zato moremo uvrščati v splošni okvir italijanskega izseljevanja in jih tolmačiti v odnosu do gospodarskega in družbenega razvoja dežel, ki so jih sprejele"*. Mimo nedosledne rabe pojmov v zvezi s klasifikacijo izseljencev po izvoru (ali ne obstajajo tudi slovenski Goričani oziroma goriški Slovenci?), bi radi pripomnili samo to, da

se nam zdita zgoraj omenjeno "ozadje" in sama etnična struktura teh tokov nič kaj zanemarljiva distinktivna elementa izseljenstva iz Julijske krajine. Nenazadnje zaradi tega, ker sta se jasno odražala tudi v priseljenjskih deželah, kjer so se (zlasti v Argentini) italijanski priseljenci slovenske in hrvaške narodnosti organizirali v svojih, izrazito nacionalno, protifašistično in "protirapalsko" nastrojenih kolonijah. Ti izseljenci so nedvomno del italijanskega izseljenstva in izseljenske zgodovine med obema vojnama in, točneje, njunih kontroverznih poglavij, kot so hkrati sestavni del zgodovine slovenskega in hrvaškega oziroma takratnega jugoslovanskega izseljenstva. Pavšalno navezovanje takratne emigracije iz Julijske krajine z italijanskimi skupnostmi po svetu je potemtakem neumestno in tudi nekorektno.

Preostali del študije je posvečen migracijskim procesom po drugi svetovni vojni, ki so bili v glavnem zopet povezani z upravnopolitičnim preustrojem dežele, iz česar avtorja izvajata tezo o pogojenosti izseljevanja iz Julijske krajine z akutnimi političnimi kriznimi obdobji. Tudi tu ločita dva tipološko različna pojava, ki pa sta imela več skupnih točk: izjemno močne tokove italijanskih (a tudi drugih) beguncev iz Istre in Dalmacije, ki so jih spodbudili *umik mejne črte, izguba ozemelj in jugoslovanska zasedba*, pri čemer je šlo za izseljevanje politične narave; in emigracijo iz Trsta in v manjši meri Gorice po letu 1954. Za oba procesa sta bila značilna izredna intenzivnost in kratkoročni iztek. Prvo, ki je označeno kot večinoma prisilno in ki naj bi po dokaj nasprotujočih si ocenah štel od 200.000 do 350.000 oseb, je nastopilo po fazah od 1943. leta dalje, začenši z odhodi iz Zadra, ki jim je sledil "eksodus" iz Reke, Pulja in ostale Istre in končno iz Cone B Tržaškega svobodnega ozemlja. Poteku in zgodovinsko političnemu kontekstu tega izseljevanja je posvečen podrobnejši prispevek tržaškega zgodovinarja Raula Pupa v prilogi knjige, ob katerem se tu ne bomo posebej ustavljali. Tokovi so se usmerili v razne evropske države, zlasti pa proti Avstraliji, ZDA, Kanadi in Argentini, prej v skladu z utečenimi kanali mednarodnih organizacij, ki so se ukvarjale s problemom povojnih beguncev, kot pa po samostojni izbiri cilja, deloma naravnost iz izvornega kraja, največkrat pa po postanku v Trstu in več kot stotih drugih zbirnih taboriščih po celem italijanskem polotoku. Kot znano, pa je precejšen del beguncev ostal v Italiji in se v velikem številu naselil v Trstu in na območju Furlanije-Julijske krajine, kjer so s podporo države zrasla številna strnjena begunska naselja, kar je predvsem v Tržaški pokrajini vidno vplivalo na urabinistični in vsestranski razvoj (k temu bi mi dodali in podčrtali tudi nacionalni sestav prej izključno slovenskega okoliškega prebivalstva).

Naselitev okrog 65.000 beguncev je sovpadala s poslabšanjem družbeno-gospodarskega položaja na Tržaškem in dodatno poostrila krizo, v katero je območje zapadlo po ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja in prehodu pod Italijo. To pa je sprožilo znaten izseljenski val tržaškega prebivalstva, ki je odhajalo zaradi brezposelnosti, stanovanjske krize in drugih konkretnih razlogov, a tudi zaradi nekakšne psihoze brezperspektivnosti. Za razliko od prvega je bilo to izseljevanje pretežno gospodarskega značaja, čeprav – opozarjata avtorja – ni mogoče izključiti niti političnih motivacij, pri čemer po vsej verjetnosti mislita na idejo tržaškega indipendentizma, ki je še danes živa pri marsikaterem tržaškem izseljencu po svetu. Izseljenska faza, ki je v manjši meri zajela tudi Gorico, je trajala nekako do srede šestdesetih let, glavnina odhodov pa se je koncentrirala od srede do konca petdesetih let. V obdobju 1955-65 se je v tujino izselilo iz Tržaške pokrajine skoraj 19.000 oseb, iz Goriške pa več kot 3.000, največ v Oceanijo (večinoma Avstralijo, 45 %) in Severno Ameriko (27,5 %). Pretežno čezoceansko specializacijo tega izseljevanja avtorja pripisujeta pomanjkanju kontinentalne migracijske tradicije, navezam anglo-ameriške uprave in tudi vezem z medvojnimi izseljenci v Severni in Južni Ameriki. Od srede šestdesetih let izseljenski proces pojema in pojav se nato v kratkem zaključi. V letih 1966 in 1992 se je iz Tržaške in Goriške pokrajine izselilo na tuje slabih 16.000 oseb, od katerih več kot polovica v evropske države. To izseljevanje pa je kljub delnim navezam s prejšnjim popolnoma drugačen proces, izhajajoč iz drugačnega konteksta in motivacij, kar se kaže tudi v poklicni strukturi izseljencev.

Na koncu pregleda avtorja naglašata svojevrstnost povojnega izseljevanja *Giulianov* in *Dalmatov* (*emigrazione giuliana e dalmata*) zaradi izrazitega družbenopolitičnega značaja v primerjavi z družbenogospodarskim izseljenstvom iz obdobja med vojnama in potrebo po poznavanju in vrednotenju teh izseljenskih skupnosti na raznih koncih sveta, kjer je "velika večina izseljencev znala premostiti velike začetne težave in se uspešno vključila v nove stvarnosti. S tem so izkazali vsemu svetu sposobnosti ljudi iz te tako nemirne zemlje in postali nekakšni njeni ambasadorji". Mi pa bi tem mislim še dodali, da tudi v primeru povojnega izseljevanja *Giulianov* ne gre pozabiti, da so tržaške in goriške tokove tvorili tako italijanski kot slovenski izseljenci in tudi, da so tržaške skupnosti po svetu podobne nekakšnim miniaturnim reprodukcijam tržaške družbe, z njeno raznolikostjo, posebnostmi in, zakaj ne, tudi protislovji. In prav to se nam zdi eden od pomembnejših elementov za razumevanje izseljenstva iz Julijske krajine, vseh njegovih primerov,

značilnosti, izseljenskih stvarnosti po svetu in samega čutenja ter identitete izseljencev, ki se je nujno oblikovala pod vplivom takšne ali drugačne izkušnje v izvornem kraju in takšne ali drugačne življenjske usode.

Aleksej Kalc